

12.Sınıf Tarih İki Savaş Arasındaki Dönemde Türkiye ve Dünya Konu Anlatımı

Atatürk Dönemi Dış Politika (1923 - 1930 Dönemi)

Bir devletin diğer devletlerle ilişkilerinde göz önünde bulundurduğu ilkeler, o devletin dış politikasını belirler. Atatürk'ün dış politikada takip ettiği siyaset; öncelikle Türkiye'nin güvenliğini ve çıkarlarını korumayı öngörür. Bununla birlikte milli çıkarları korumayı amaçlayan, milletin aleyhine olmayan bir barışı ilke edinir. Atatürk, Türk dış politikasını "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" vecizesiyle özetlemiştir.

Atatürk döneminde Türkiye'nin dış politikasının temel hedefleri şunlardır:

- Türkiye Cumhuriyeti'ne milli bir nitelik kazandırma Tam bağımsızlığı sağlama
- Dünya barışının korunmasına katkı sağlama
- Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş bir devlet haline getirme

1923 - 1930 DÖNEMİ DIŞ OLAYLARI

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra 1923-1930 yılları arasında Türkiye'nin dış politikası, Lozan'dan geriye kalan pürüzlerin çözülmesine ve Lozan'da alınan kararların uygulanmasına yönelik olmuştur. Komşu devletlerle iyi ilişkiler kurulması, ortaya çıkan pürüzlerin barışçı yollarla çözülmesi, büyük devletlerle olan ilişkilerin normalleştirilmesi amaçlanmıştır. 1923- 1930 döneminde; Musul sorunu, dış borçlar, yabancı okullar ve nüfus mübadelesi konuları Türkiye'nin dış politikasında belirleyici olmuştur.

Nüfus Mübadelesi (Nüfus Değişimi) Sorunu

Lozan Antlaşması'nda, İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya'daki Türkler dışında kalan Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin karşılıklı yer değiştirmesi kararlaştırılmıştı. 30 Ocak 1923'te imzalanan protokolle değişime tâbi tutulacak kişilere ait şartlar belirlenmişti. Tarafsız devletlerin temsilcilerinin de katıldığı mübadele komisyonu kurulmuş, ancak Yunanistan'ın sürekli anlaşmazlık çıkarması yüzünden bir sonuç alınamamıştır.

Anlaşma sağlanamayınca, Milletler Cemiyeti'ne başvuruldu. Milletler Cemiyeti, meselenin hukuki niteliğinden dolayı Milletlerarası Adalet Divanı'nın görüşünü istedi. Ancak Divan'ın yaptığı yorum da anlaşmazlığı çözümleyemedi.

Bir süre sonra Türk - Yunan ilişkileri gerginleşti. Ancak Anlaşmazlık silahlı bir çatışmaya yol açmadan gergin hava yumuşadı ve 10 Haziran 1930 tarihinde anlaşma yapıldı. Bu antlaşma ile yerleşme tarihlerine ve doğum yerlerine bakılmaksızın İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi etabli (yerleşik) sayılmıştır. Nüfus değişimi sorununun çözülmesi iki devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemi başlattı. Karşılıklı iyi ilişkiler kuruldu (1930). Ekim ayında Yunan Başbakanı Venizelos Türkiye'yi ziyaret etti. Türk - Yunan ilişkileri 1954 yılına kadar sürecek iyi ilişkiler dönemine girdi. 1954 yılında Kıbrıs sorunu, Türk - Yunan ilişkilerinin yeniden bozulmasına neden oldu. Böylece günümüze kadar devam eden gerginlik dönemi yeniden başladı.

Yabancı Okullar Sorunu

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda azınlıklara ve yabancılara okul açma hakkı tanınmıştır. Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik ve siyasi çıkarlarını koruyup artırmak isteyen devletler ülkenin her tarafında okullar açmışlardır. Azınlıklar da siyasi ve kültürel varlıklarını devam ettirmek için okullar açmışlardı. Osmanlı Devleti bu okulları tam olarak denetlenemiyordu. Ticaret ve misyonerlik amacıyla Osmanlı ülkesine gelen yabancıların açtığı okulların amacı kendi kültürlerini yaymaktı.

Bu süreç içerisinde Türkiye'de ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya gibi devletlerin okulları açılmıştır. Denetimsizlikten dolayı bu okullarda öğrencilere Türk devleti aleyhinde düşünceler empoze ediliyordu. Lozan Antlaşması'na göre yabancı okullar, Türk kanunlarına ve diğer okulların bağlı oldukları yönetmeliklere uyacaklardı.

1925 - 1926 öğretim yılında Türk hükümeti, yabancı okullarda tarih ve coğrafya derslerinin Türkçe olarak ve Türk öğretmenler tarafından okutulması, dini tören ve derslere ancak okulun mensup olduğu dinden öğrencilerin girmesi, ders kitaplarında Türkiye aleyhinde yazılar olmaması gibi şartlar bulunan bir yönetmelik çıkardı. Bu durum Fransa ile anlaşmazlıklara neden oldu. Fransa ve Papalık bu meseleye karışmak istedilerse de, Türk hükümeti bunu bir iç sorunu sayarak görüşmeyi reddetti. "Türkiye'de bizim okullarımızın sahip olmadıkları ayrıcalığa, yabancı okulların sahip olması kabul edilemez." diyen Atatürk, yabancı okulların Türk kanunlarına uymasını istedi. Yönetmeliklere uymayan bazı okullar kapatıldı. Yabancı okullar sorunu Fransa ile iyi münasebetlerin kurulmasını geciktirmiştir.

Osmanlı Borçları Sorunu

Fransa ile Türkiye arasında yaşanan sorunların en önemlisi Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi konusunda yaşanmıştır.

Alacaklı ülkeler içinde en fazla pay sahibi olan Fransa'ydı. Bu konuda 13 Haziran 1928'de Paris'te, Türkiye ile alacaklı devletler arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla ödenecek borçların miktarı ve ödeme şekli belirlenmiştir. Ancak, 1929'da başlayan dünya ekonomik krizi borçların ödenmesini güçleştirmişti. Bunun üzerine Türkiye, borçların ertelenmesini istemiş ve 22 Nisan 1933'te Paris'te yeni bir borç sözleşmesi imzalanmıştır. Son antlaşma Türkiye lehine olmuş ve borçlarla ilgili sorun çözümlenmiştir.

Irak Sınırı ve Musul Sorunu

Lozan Barışı Türk - İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmakla beraber, taraflar arasındaki ilişkilerin normalleşmesini sağlayamamıştır. Hatta İngilizler Ankara'nın başkent olmasına karşı çıkmış ve büyük elçisini bir süre İstanbul'da tutma konusunda ısrar ederek Türkiye'nin içişlerine müdahaleci bir tutum izlemiştir. Ancak Türk - İngiliz ilişkilerinin normalleşmesini engelleyen en önemli sorun Musul sorunudur. Musul sorunu Lozan'da çözümlenememiştir. Konferansın çalışmalarının çıkmaza girmemesi için Lozan Antlaşması'ndan sonraya bırakılmıştır.

Buna göre, "Türkiye - Irak sınırı, Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmeler yoluyla barışçı yollardan çözülecekti. İki taraf arasında belirlenen süre içinde anlaşma sağlanamazsa sorun Milletler Cemiyeti'ne sunulacaktı."

Musul bölgesindeki zengin petrol yataklarını bırakmak istemeyen İngiltere, Irak'ta manda rejimi ilan etti. Lozan Konferansı'nda Türkiye - Irak sınırı görüşülürken Türk Heyeti, "halkın çoğunluğunun Türk olması" nedeniyle, Musul ve Süleymaniye bölgelerinin Türkiye sınırları içerisinde kalması gerektiğini öne sürdü. Irak adına mandater devlet olan İngiltere ise, Musul'un Irak sınırları içinde kalması konusunda direndi. Bunun üzerine Türkiye'nin bölgede bir halk oylaması yapılması isteği yine İngiltere tarafından bölge halkının oy verme alışkanlığı olmadığı ve halk oylamasının amacını anlayamayacakları gerekçesiyle reddedildi.

İkili görüşmeler sonunda çözülemeyen Musul meselesi, Milletler Cemiyeti'ne götürüldü. Musul meselesini incelemek amacıyla oluşturulan komisyonun önerisiyle Milletler Cemiyeti, Musul'un Irak'a katılması gerektiğini belirtti. Türk kamuoyunca tepkiyle karşılanan bu karara göre, Musul kaybediliyordu. Milletler Cemiyeti'nin bu kararında siyasi sebepler ağır bastı. Çünkü bu sırada İngiltere, cemiyetin en güçlü üyesiydi. Buna karşılık Türkiye, cemiyete üye değildi. Bu karar karşısında Türkiye Musul'u geri alma girişiminde bulunmamıştır.

Bu durumun nedenleri şunlardır:

- Şeyh Sait isyanı nedeniyle ordunun yıpranması
- Fransa'nın ve İtalya'nın Türkiye'yi diplomasi yoluyla tehdit etmesi
- Türkiye'nin sosyal ve ekonomik alanlarda kalkınma hamlesini başlatma durumunda olması

- Türkiye, sonunda Milletler Cemiyeti'nin kararına uyarak İngiltere ile Ankara Antlaşması'nı imzaladı. (5 Haziran 1926)

Ankara Antlaşması'nın Önemli Maddeleri

- Musul ve Kerkük Irak'a bırakıldı.
- Irak hükümeti, Musul'a karşılık petrol üzerine konulan verginin % 10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'ye vermeyi kabul etti.
- Hakkari sınırında Türkiye lehine düzeltme yapıldı.

Atatürk Dönemi Dış Politika (1931 - 1939 Dönemi)

Türkiye'nin bu dönemde karşılaştığı önemli olaylar;

- Milletler Cemiyeti'ne giriş,
- Balkan Antantının kurulması,
- Türkiye - İtalya ilişkileri,
- Montrö Boğazlar Sözleşmesi,
- Hatay meselesi
- Sadabat Paktı'nın kurulması

olmuştur.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının temeli barışçı esaslara dayanıyordu. Bu nedenle Atatürk döneminde Türkiye dış siyasetinde "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini benimsemiştir. Türkiye komşu ülkelerle dostluk ve iyi ilişkiler kurmuştur. Bu amaçla 17 Aralık 1925'te Sovyet Rusya ile Paris Antlaşması, 5 Haziran 1926'da İngiltere ile Musul sorununun çözümüne ilişkin Ankara Antlaşması, 1 Temmuz 1929'da Afganistan ile kültür ve dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca 1930'da Yunanistan ile dostane ilişkiler kurulmuştur.

Türkiye'nin barışçı girişimleri diğer ülkeler tarafından memnuniyetle karşılandı. 1930'dan sonra milletlerarası işbirliğinin önem kazanması, Milletler Cemiyeti'ne ilgiyi artırmıştı. Milletler Cemiyeti I. Dünya Savaşı sonunda toplanan Paris Barış konferansında kurulmuştu. Cemiyetin amacı; devletlerarası sorunların barışçı yollardan çözülmesini sağlamak, silahlanma yarışını engellemek ve uluslararası barışın korunmasına katkı sağlamaktı. Milletler Cemiyeti, kuruluşundan hemen sonra İngiltere, Fransa ve ABD gibi büyük devletlerin güdümünde hareket etmeye başladı.

Türkiye bu durumu bilmesine rağmen; cemiyet içinde aktif rol alarak çıkarlarını korumak ve dünya barışına katkıda bulunmak amacıyla cemiyete katılmaya sıcak bakıyordu. 1932 Temmuz'unda İspanya'nın teklifi, Yunanistan'ın desteğiyle Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur (18 Temmuz 1932). Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne girdikten iki yıl sonra da konsey üyeliğine seçilmiştir.

Balkan Antantı

1933'ten sonra Almanya ve İtalya silahlanarak dünya barışını tehdit etmeye başladılar. Almanya'nın Doğu Avrupa'da, İtalya'nın da Balkanlarda çıkarları ve emelleri vardı. Bu durum Balkan ulusları arasında küçük anlaşmazlıkların unutulmasına ve birbirleriyle yakınlaşmalarına neden oldu. Bu yakınlaşma sonunda Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı imzalandı(9 Şubat 1934).

Arnavutluk, İtalya'nın baskısından dolayı antanta katılmazken, Bulgaristan ise, Makedonya konusunda Yunanistan ve Yugoslavya ile anlaşmazlık yaşamaması ve yayılcı bir politika benimsemesi nedeniyle antantın dışında kalmıştır. Balkan Antantı, Balkan devletlerinin birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermesi ve içişlerine karışmaması esasına dayanıyordu. Ayrıca üye ülkeler arasında ekonomik işbirliği de kabul

edilmiştir. Antlaşmanın gizli bir maddesinde “Taraflardan birine yapılacak bir saldırıyı diğerleri kendilerine yapılmış sayacaktır.” hükmü yer almıştır. Balkan Antantıyla Türkiye batı sınırlarını güvence altına almış ve Türkiye için Balkanlarda barış dönemi başlamıştır.

Ancak II. Dünya Savaşı, Balkan Antantının dağılmasına neden olmuştur.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Lozan Konferansı’nda imzalanan Boğazlar Sözleşmesi’ne göre;

- Boğazlardan geçiş serbest olacak
- Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının her iki kıyısıyla Marmara Denizi’ndeki adalar askerden arındırılacak
- Boğazların 20 km’lik çevresi askersiz hale getirilecek
- Boğazların kontrolü ve güvenliği Milletler Cemiyeti’nin garantisi altında olacaktır.

Hava teknolojisinin gelişmediği dönemlerde denizleri birbirine bağlayan ince su yolları gerek ticaret, gerekse askeri bakımdan son derece önemli ve stratejik noktalardır. Lozan Antlaşması’nda Boğazların bir komisyon tarafından yönetilmesi, Türkiye’nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini sınırlandırmıştır.

Türkiye’nin bu şartları kabul etmesinin nedeni güvenlik konusunda Milletler Cemiyeti’ne olan güveniydi. 1933’ten sonra İtalya, Almanya ve Rusya hızla silahlanarak yayılmacı bir politika izlemeye başladılar. İtalya Habeşistan’a, Japonya Mançurya’ya saldırırken Almanya da askersiz bölge ilan edilen Ren bölgesine girdi. Milletler Cemiyeti barışı tehdit eden bu gelişmeleri önleyemedi.

Bu gelişmeler üzerine kendi güvenliğini garanti altına almak isteyen Türkiye, 10 Nisan 1936’da Boğazlar üzerindeki sınırlamaları kaldırmak amacıyla Lozan Antlaşması’nı imzalayan devletlere birer nota gönderdi. Türkiye bu notada savunmasının ve egemenlik haklarının korunması için Boğazlarla ilgili hükümlerin düzeltilmesini istemiştir. Türkiye’nin bu isteği ilgili devletler tarafından olumlu karşılanmıştır.

İsviçre’nin Montreux (Montrö) şehrinde bir konferans toplandı. Bu konferansa Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Yunanistan ve Yugoslavya devletleri katıldı. Konferans sonunda Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı (20 Temmuz 1936). İtalya da iki yıl sonra bu sözleşmeyi tanımıştır.

Montrö Sözleşmesi’nin Hükümleri

1. Lozan Antlaşması’nda kurulmuş olan Boğazlar Komisyonu kaldırılarak bütün yetkileri Türkiye Cumhuriyeti’ne devredilmiştir.
2. Lozan Antlaşması ile Boğazların iki yanında askersiz duruma getirilen yerlerde, Türkiye asker bulundurabilecek ve tahkimat yapabilecektir.
3. Ticaret gemilerinin her iki yönde Boğazlardan geçişi serbest olacaktır.
4. Savaş gemilerinin geçişi ise zaman ve ağırlık bakımından sınırlandırılacaktır.
5. Türkiye, savaşa girer veya bir savaş tehlikesi ile karşılaşarsa Boğazları istediği gibi açıp kapatabilecektir.
6. Sözleşme yirmi yıl geçerli olacaktır. Ancak bu sürenin bitiminden en az iki yıl önce, taraflardan biri sözleşmenin feshini istemezse, sözleşme kendiliğinden yürürlükte kalacaktır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesinin Sonuçları

- Türkiye, çok önemli siyasi ve diplomatik bir zafer kazanmıştır.
- Lozan Antlaşmasının Boğazlarla ilgili Türk Devleti’nin egemenlik haklarını sınırlayıcı hükümler kaldırılmıştır.

- Boğazlarda asker bulundurulması ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de önemi artmış ve milletlerarası dengede önem kazanmıştır.
- Sovyetler Birliği, güneyinden gelebilecek tehditlere karşı güvenliğini sağlamış oldu. Bu durum Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır.
- Türkiye'nin dünya devletleri arasındaki saygınlığı artmıştır.

Sadabat Paktı

Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Tahrandaki Sadabat Sarayı'nda dörtlü bir pakt oluşturuldu (8 Temmuz 1937). Bu pakt, İtalya'nın doğu ülkelerini hedef alan istilâ politikasından kaynaklanmıştır. Orta Doğu'ya yayılmaya çalışan İtalya'ya karşı ortak bir savunma sistemi kurularak yayılmacı politikalara tepki gösterilmiştir.

Sadabat Paktı'na göre dört devlet, "Dostluk ilişkilerini devam ettirecekler, Milletler Cemiyeti'ne bağlı olacaklar ve birbirine saldırmayacaklardı." Paktın imzalanmasından sonra İngiltere ve ABD'de bu gelişmeden memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir.

Hatay'ın Türkiye'ye Katılması

Mondros Ateşkesinden sonra Hatay ve İskenderun Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 'de yapılan Ankara Antlaşmasıyla Hatay ve İskenderun Fransa yönetiminde kalmıştı. Ancak, Fransa bu illerde özel bir yönetim kurarak Türklerin kültürel değerlerini korumasına yardımcı olmayı kabul etmişti.

II. Dünya Savaşı'nın yaklaşması üzerine Fransa 1936 yılında Suriye'yi boşaltma kararı aldı. Bu arada Fransa, Hatay'ı Suriye'ye bıraktı. Sorunları barışçı yollarla çözümlenmek isteyen Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hatay'ın Türkiye'ye verilmesini istedi.

Ayrıca Fransa'ya bir nota vererek İskenderun'un bağımsızlığının tanınmasını istedi. Fransa bu teklifi reddetti. Milletler Cemiyeti ise, aldığı kararla, İskenderun'un iç işlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı olmasını kabul etti. "Hatay" sancağının toprak bütünlüğü, Türkiye ve Fransa'nın garantisi altında olacaktı. Ancak bu anlaşma da uyuşmazlığı sona erdiremedi. Bu dönemde uluslararası ilişkiler giderek gerginleşmeye başladı. Hitler'in Avusturya'yı ilhakından sonra, Avrupa'da güçler dengesi bozuldu.

Türkiye ile ilişkileri geliştirmek isteyen Fransa, Hatay konusundaki tutumunu yumuşatmak zorunda kaldı. Yapılan seçimler sonunda bağımsız bir devlet olarak Hatay Cumhuriyeti kuruldu (2 Eylül 1938). Hatay Cumhuriyeti ile Türkiye arasında yakın ilişkiler geliştirildi. 1939'da Hatay Meclisi Türkiye'ye katılma kararı aldı.

Avrupa'daki gergin durum Fransa'nın bu durumu kabul etmesini sağladı. 23 Haziran 1939'da Fransa ile Türkiye arasındaki bir antlaşma ile Hatay'ın Türkiye'ye katılması kabul edildi. Böylece Atatürk'ün ölümünden sonra Hatay meselesi Misak-ı Milli ilkeleri doğrultusunda Türkiye'nin lehine çözümlenmiştir.